

Turkish Studies

Türkoloji Dergisi

Bazı Çingiz Yasalarının Tarihi ve Sosyal Dayanakları
Saadettin Gömeç

Günümüz Çocuk Edebiyatından Seçilmiş Çocuk Felsefesi Örnekleri
Zeki Karakaya

Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları
Ali Akar

Anadolu Ağızlarında Farklı Bir Gelecek Zaman Eki ve Çekimi: -İci /-İci ; -Ucu /-Ücü
Ahmet Günşen

"Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân-1- (İnceleme)"
Atabey Kılıç

Orhan Kemal'in Bazı Romanlarında Bir Eleştiri unsuru Olarak Din
Fikret Uslucan

Sezai Karakoç ve "Kar Şiiri"
Selami Ece

Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri
Osman Köse

Mesneviden Romana Uzanan Sebeb-i Telif Yolu Üst Kurmacaya mı Çıkar?
Şeyma Büyükkavas Kuran

Karaçay-Malkar Yazılı Edebiyatının Kurucusu Kâzım Möçü
Adilhan Adiloğlu

Eski Türk Yazıtlarında Yanlış Yorumlanan Bir Kelime Üzerine
Talat Tekin /Çev. Erdem Uçar

17. Yüzyıl Şairi Mezâki'ye Göre Lehistan Savaşı
Muhammet Kuzubaş

Türkçe Divân'daki Lxvi. Gazel Fuzulî'nin mi?
Ömer Zülfe

Bulgaristan Emareti Ve Türkler (1878-1908)
Osman Köse

Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Yeni Çalışmalar
Faik Utkan Denizer

Kitap Tanıtımı / Trabzon Ve Yöresi Ağızları
Ahmet Demirtaş

Kitap Tanıtımı / Türkçe'nin Sözlüğü, Babıalı
Mehmet Dursun Erdem

Cilt:1 Sayı:2 Ekim / Kasım / Aralık 2006

Turkish Studies

Türkoloji Dergisi



ISSN: 1303-9199

Cilt:1 Sayı:2 Ekim / Kasım / Aralık 2006

Türkoloji Dergisi
Journal of Turkish Studies

Guest Editor
Leyla KARAHAN

Editor
Mehmet Dursun ERDEM

Associate Editor
Sibel ÜST

Owner
Yavuz ÜNAL

Correspondence Coordinator
Yavuz BAYRAM

Board of Managers
Mehmet Dursun ERDEM, Fikret USLUCAN, Şeyma BÜYÜKKAVAS, Münteha GÜL,
A. Cüneyt ISSI, Ahmet DEMİRTAŞ, Nurettin SAVAŞ

Consulting Board
Marcel ERDAL, Astrid MENZ, Gürer GÜLSEVİN, Leylâ KARAHAN, Mehmet AYDIN,
Musa DUMAN, Nurettin DEMİR, Emine YILMAZ, A. Fuat BİLKAN, Bahaeddin
YEDİYILDIZ, Ali AKAR

Editorial Board
Şaban SAĞLIK, Mehmet AYDIN, Atabey KILIÇ, D. Ali TÖKEL, Şahin KÖKTÜRK

Referees and Advisory Board
Prof. Dr. Marcel ERDAL - Prof. Dr. Walter ANDREVS
Prof. Dr. Han-woo CHOİ - Prof. Dr. Robert DANKOF
Prof. Dr. Nurettin DEMİR - Prof. Dr. Emine YILMAZ
Prof. Dr. Ahmet BURAN - Prof. Dr. Leylâ KARAHAN
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN - Prof. Dr. Necati DEMİR
Prof. Dr. Yavuz DEMİR - Prof. Dr. Zikri TURAN-
Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ - Prof. Dr. Hayati DEVELİ
Prof. Dr. Fikret TURAN - Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ
Prof. Dr. A. Fuat BİLKAN - Prof. Dr. Celal TARAKÇI
Prof. Dr. Mustafa ÖZBALCI - Prof. Dr. Mukim SAĞIR
Doç. Dr. Atabey KILIÇ - Doç. Dr. İbrahim TELLİOĞLU
Doç. Dr. Zeki KARAKAYA -Doç. Dr. Kâzım KÖKTEKİN
Doç. Dr. Ahmet GÜNŞEN - Doç. Dr. Şaban SAĞLIK
Doç. Dr. Turgut KARABEY- Doç. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA
Doç. Dr. Mehmet AYDIN- Doç. Dr. Metin AKKUŞ
Doç. Dr. Ali AKAR - Doç. Dr. O. Kemal TAVUKÇU
Doç. Dr. Mehmet TÖRENEK

Turkish Studies / Türkoloji Dergisi, üç ayda bir yayınlanan uluslar arası hakemli bir dergidir. *Türkoloji / Turkish Studies Dergisi* 'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.turkishstudies.net'e aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

İÇİNDEKİLER

BAZI ÇİNGİZ YASALARININ TARİHİ VE SOSYAL DAYANAKLARI _____	9
<i>Saadettin GÖMEÇ</i>	
GÜNÜMÜZ ÇOCUK EDEBİYATINDAN SEÇİLMİŞ ÇOCUK FELSEFESİ ÖRNEKLERİ _____	21
<i>Zeki KARAKAYA</i>	
AĞIZ ARAŞTIRMALARINDA YÖNTEM SORUNLARI _____	41
<i>Ali AKAR</i>	
ANADOLU AĞIZLARINDA FARKLI BİR GELECEK ZAMAN EKİ VE ÇEKİMİ: -ıcı /-ici ; -ucu /-ücü _____	55
<i>Ahmet GÜNŞEN</i>	
“TÜRKÇE-ARAPÇA MANZUM SÖZLÜKLERDEN SÜBHA-İ ŞİBYÂN -1- (İNCELEME)” _____	81
<i>Atabey KILIÇ</i>	
ORHAN KEMAL'İN BAZI ROMANLARINDA BİR ELEŞTİRİ UNSURU OLARAK DİN _____	101
<i>Fikret USLUCAN</i>	
SEZÂİ KARAKOÇ ve “KAR ŞİİRİ” _____	129
<i>Selami ECE</i>	
BALKANLARDA RUS KONSOLOSLUKLARININ KURULUŞU VE FAALİYETLERİ _____	141
<i>Osman KÖSE</i>	
MESNEVİDEN ROMANA UZANAN SEBEB-İ TELİF YOLU ÜST KURMACAYA MI ÇIKAR? _____	157
<i>Şeyma Büyükkavas KURAN</i>	
KARAÇAY-MALKAR YAZILI EDEBİYATININ KURUCUSU KÂZİM MÖÇÜ _____	183
<i>Adilhan ADİLOĞLU</i>	
ESKİ TÜRK YAZITLARINDA YANLIŞ YORUMLANAN BİR KELİME ÜZERİNE _____	201
<i>Talat TEKİN / Çev. Erdem UÇAR</i>	

KARAÇAY-MALKAR YAZILI EDEBİYATININ KURUCUSU

KÂZİM MÖÇÜ

Adilhan Adilođlu¹

ÖZET

19. yüzyıl sonlarına kadar sözlü edebiyat geleneğini sürdüren Karaçay-Malkar Türklerinde yazılı ve gerçek anlamda edebî eserlerin verilmesi 1880'li yıllarda Kâzım Möçü'nün dini ve sosyal içerikli manzûmeler yazmasıyla başlamıştır. Şairin eserleri ile Karaçay-Malkar Türklerinin tarihi, kültürü ve sosyal hayatı arasında çok yakın bir ilişki vardır. Kâzım Möçü şiirlerinde yaşadığı dönemin tarihi olaylarını ve sosyal hayatını işleyerek adeta bir halkın tablosunu çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karaçay-Malkar Edebiyatı, Kâzım Möçü

ABSTRACT

Karachay-Malkar Turks who carried oral literature tradition until the end of 19 th century, written literary works in real sense started with Kâzım Möçü's poems including religious and social content in 1880's. There is a very close relation between poet's works and history, culture and social life of Karachay-Malkar Turks. Kâzım Möçü even draws a picture of a people by reflecting the historical events and social life of the period in which he lived.

Key Words: Karachay-Malkar Literature, Kâzım Möçü

Kuzey Kafkasya bölgesinin yüksek ve görkemli dağları arasındaki derin vadilerde, yüzyıllar boyunca kapalı bir toplum halinde, medenî dünyadan uzak yaşayan Karaçay-Malkar Türklerinin edebiyatı, 19. yüzyılın sonlarına kadar, diğer Türk boylarının birçoğunda olduğu gibi, sözlü halk edebiyatı şeklinde devam etmiştir. Karaçay-Malkar Türklerinde yazının kullanılması ancak 18. yüzyılın ortalarına doğru İslâm dininin kabul edilmesiyle başlamıştır. İslâm dininin kabulüyle birlikte Arap harflerine dayalı, ancak belirli kaideleri olmayan bir alfabe oluşturulmuş; Kur'ân-ı Kerim'den bazı surelerin ve hadislerin tercümelerinde, şer'î ve örfî kararların kaydında, arazi tapularında, mezar taşlarında ve buna benzer sosyal hayatla ilgili işlerde bu alfabe kullanılmıştır. Karaçay-Malkar Türkçesiyle gerçek anlamda edebî eserlerin verilmesi ise ancak 1880'li yıllarda, Karaçay-Malkar yazılı

¹ **Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü**, Adilhan Adiloğlu, Yazışma Adresi: Ayvalı Mh. Kılıç Sk. Gönül Apt. No: 3/15, 06010 Etlik-Ankara, Tel: (ev) 325 38 33 (iş) 307 90 14, e-mail: adilhanadiloglu@hotmail.com

edebiyatının temelini kuran Kâzım Möçü'nün dinî ve sosyal içerikli manzûmeler yazmasıyla başlamıştır.

Kâzım Möçü, 1859 yılında, bugün Rusya Federasyonuna bağlı Kabardey-Balkar Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Bızıngı bölgesinde, Şıki adında küçük bir dağ köyünde, fakir bir ailede doğmuştur. Kâzım Möçü'nün babası Bekki Möçü, kıt kanaat geçinen bir demirci ustası idi. Kâzım Möçü'nün bir bacağı doğuştan aksak olması sebebiyle babası onun bu durumuna çok üzülüyor, "Kâzım'e az yürümesi gereken bir meslek lâzım" şeklinde düşünüyordu. Babası nihayetinde oğlunun da kendisi gibi bir demirci ustası olarak yetişmesine karar verir. Böylece Kâzım Möçü daha küçük bir çocuk iken bir eline balyoz, bir eline de körük almış, iyi bir demirci ustası olarak yetişmek üzere babasının demirci atölyesinde çalışmaya başlamıştır (*Meçiyev, 1984:6*).

Kâzım Möçü bir taraftan babasının demirci atölyesinde çalışırken, bir taraftan da boş zamanlarında medresede tahsil gören arkadaşlarından Arap alfabesini öğrenmiş, böylece kendi çabasıyla okumaya ve yazmaya başlamıştır. Kâzım'in babası bu duruma çok sevinir ve ileride Kâzım'in "Afendi" (Hoca) olması hayaliyle onu köyün medresesine gönderir (*Sozayev, 1986:15*). Kâzım Möçü'nün tahsil gördüğü medresenin başında, Dağıstan'dan gelmiş Kumuk Türklerine mensup bilgili ve aydın bir hoca vardır. Kâzım bu hocadan başta Arapça ve Farsça olmak üzere Kur'an-ı Kerim, tefsir, hadis, fıkıh, İslâm tarihi, Peygamberlerin hayatı, şark edebiyatı ve coğrafya dersleri alır (*Meçilanı, 1989/I:11-12*).

Kâzım Möçü, medrese tahsilini tamamladıktan sonra da, babasının demirci atölyesinde çalışmaya devam eder. Boş zamanlarında köyün mescidine giderek burada Kur'an-ı Kerim okur. Mescidin cemaatine Kur'an-ı Kerim'den bazı sureleri tercüme ve tefsir eder. Cemaat, Kâzım Möçü'nün Kur'an-ı Kerim'i güzel okumasına, tercüme ve tefsirlerine büyük hayranlık duymakta, "Böyle giderse Kâzım, bütün Malkar'ın en büyük hocası olacak" demektedir. Hakikâten, Kâzım Möçü genç yaşına rağmen çevresinde, hem dinî görevlerini eksiksiz ve aksatmadan yerine getiren bir dindar, hem de dinî ilimleri iyi bilen bir âlim olarak tanınmaya başlamıştır. Fakat cemaatin düşündüğünün aksine, Kâzım Möçü'nün "Hoca" olmaya pek niyeti yoktur. Onun bütün aklı fikri, Çöpellev Efendi'nin kütüphanesinde okumuş olduğu Nizâmî, Nevâî ve Fuzulî'nin şiirlerindedir.

Holam bölgesinin Özen köyünde yaşayan ve halk tarafından büyük saygı gören âlim Çöpellev Bözü Efendi'nin, Kâzım Möçü'nün edebî şahsiyetinin oluşmasında, özellikle de şiirlerinin büyük bir bölümünün muhtevasının şekillenmesinde çok etkisi vardır. Çöpellev Efendi, medrese tahsili yanında, Vladikavkaz şehrinde Rus Lisesini

de okumuştur. Başta A. Puşkin, N. Gogol, L. Tolstoy ve M. Gorki gibi yazarlar olmak üzere Rus edebiyatının bütün klasiklerini okumuştur. Petersburg ve Rostov gibi Rus şehirlerini gezip görmüş, dönemin şartlarına göre kendisini mükemmel bir şekilde yetiştirmiş, böylelikle halk tarafından çok sevilen, âlim ve aydın bir kişi olarak tanınmıştır (*Töppelanu*, 1992:4).

Çöpellev Efendi zengin bir kütüphaneye sahiptir. Kütüphanesinde Şark Dünyası'na ait klasik eserlerin tamamı ve ayrıca bol miktarda Rusça kitap bulunmaktadır. Kâzım Möchü başta Rusça olmak üzere birkaç yabancı dil bilen ve geniş bir hayat tecrübesine sahip olan Çöpellev Efendi'ye büyük hayranlık duymaktadır. Sık sık Çöpellev Efendi'yi ziyaret etmekte, onunla çeşitli konular hakkında uzun süren sohbetler yapmaktadır. Kâzım Möchü, Çöpellev Efendi'yi ziyaret ettiği zamanlarda onun zengin kütüphanesinden faydalanmayı da ihmal etmemiş; Nizâmî, Ali Şîr Nevâî, Fuzulî, Firdevsî, Burûnî, Farâbî ve İbnî Sina'nın eserlerini okuma imkânını bulmuştur (*Meçilanu*, 1989/I:13-14, 399-400; *Meçilanu*, 1989/II:294).

Kâzım Möchü bir taraftan şarkın eserlerini okuyarak kendisini geliştirirken, bir taraftan da şiirler yazmaya başlar. Kâzım Möchü'nün ilk yazdığı şiirlerinin büyük bölümü dinî konular üzerinedir. Müslümanlığı henüz 17. yüzyıl sonlarında kabul eden Karaçay-Malkar Türkleri bu durumun tabii bir sonucu olarak İslâm dininin esâslarını ve yükümlülüklerini gerektiği şekilde bilmiyorlardı. Kâzım Möchü de buradan hareketle halkın İslâm dininin gereklerini daha iyi anlayabilmesi için öğretici tarzda dinî manzumeler yazmıştır. Bunların başında "İyman-İslâm" (İman-İslâm), "Mavlut" (Mevlid-i Şerif) ve "İbrahim" (Hz. İbrahim ve Hz. İsmail Kıssası) adlı manzûmeleri gelmektedir.

Kâzım Möchü "İyman-İslâm" (İman-İslâm) adlı eserinde Müslümanlığın temeli sayılan 32 farzı halkın anlayacağı bir şekilde ve manzûm halde anlatmaktadır. Manzûme beyit şeklinde ve 11'li hece vezniyle yazılmış olup tamamı 100 beyitten oluşmaktadır. Eser ilk defa 1909 yılında Lokman Asanî el-Balkari'nin "Kitabü Mürşidi'n-Nisâ" (Kadının Rehber Kitabı) adlı kitabının son kısmında yayımlanmıştır (*Lokman Asanî*, 1909:34-42). Bu kitap aynı zamanda Karaçay-Malkar Türkçesiyle ve Arap harfleriyle yayımlanmış ilk matbu eserdir.

Türk kültür ve edebiyatında büyük kabul gören "Mevlid-i Şerif" bilindiği gibi Peygamberimiz Hz. Muhammed'e hürmeten ve O'nu en güzel yönleriyle methetmek gâyesiyle yazılmış olan bir manzûmedir. Mevlid-i Şerif'te, Hz. Muhammed'in doğumu, peygamber oluşu, mirâ-

cı ve ölümü anlatılır. Mevlid-i Şerif, Türk edebiyatında pek çok şâir tarafından yazılmış olmakla birlikte en meşhûr olanları Süleyman Çelebi'nin "Vesiletü'n-Necât" ile Şâir Ahmed'in "Mevlid" adlı eserleridir (*Banarlı, 1987/1:479-489*). Kâzim Möçü'nün büyük ihtimalle Süleyman Çelebi'nin eserinden faydalanarak kaleme almış olduğu "Mavlut" adlı manzûmenin muhtevası da Süleyman Çelebi'nin eserinden farklı değildir. Ayrıca, Şâir Ahmed'in "Mevlid" adlı eserindeki "Merhabâ Faslı"ndan da izler taşımaktadır. Kâzim Möçü'nün manzûmesinde ana çizgileriyle, Peygamberimizin doğumu, mirâcı ve ölümü Karaçay-Malkar Türkçesiyle güzel bir şekilde anlatılmaktadır. Manzûmenin kiril harfleriyle basılmış nüshasındaki dizilişi dörtlükler halinde olmakla birlikte aslında beyit şeklinde ve 7+7 duraklı hece vezniyle yazılmış olduğu açıktır. Kâzim Möçü bu eserini 37 yaşında iken 1896 yılında yazmıştır (*Kâzim-Haci, 1992:19-65; Kâzim, 2002:155-193*).

Kâzim Möçü'nün bir diğer dinî manzûmesi "İbrahim" (İbrahim Kıssası) veya "Ak Koçar" (Beyaz Koç) adlı eseridir. İslâm medeniyeti tesirindeki Türk şiirinde hem müstakil manzûmeler şeklinde ve hem de değişik beyitlerde çeşitli vesilelerle geçen "İbrahim Kıssası" veya "İsmail Kıssası"nda özetle Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'i Allah'a kurban etme hikâyesi anlatılır. Bu konuda en çok tanınan eser Âşık Perveri'nin "Kıssa-i İsmail Destânı" adlı manzûmesidir. Aynı konu Abdülvasi Çelebi'nin "Halilnâme" adlı eserinde de anlatılır. Kâzim Möçü'nün "İbrahim" adıyla kaleme aldığı bu manzûme de Türk edebiyatında genel olarak "İsmail Kıssası" şeklinde bilinen manzûmenin bir benzeridir. Manzûmede dikkati çeken husus, diğer benzer manzûmelerde Hz.İbrahim'in gördüğü üç gecelik rüyanın Kâzim Möçü'nün manzûmesinde yetmiş gece olması ile Hz. İbrahim'in Allah'a verdiği söze karşılık koyun ve deve dışında atlarını da kurban etmesidir. Bu manzûmenin de, "Mavlut" (Mevlid) manzumesinde olduğu gibi, kiril harfleriyle basılmış nüshasındaki dizilişi dörtlükler halinde olmakla birlikte aslında beyit şeklinde ve 7+7 duraklı hece vezniyle yazılmış olduğu açıktır (*Sarı-Balkan, 2000:184-201; Kâzim, 2002:194-202*). Şâir bu manzûmelerinin dışında; "Beş Namaz" (Beş Vakit Namaz) "Rasul" (Resul), "Aldanmagız Ahır Zaman Duniyaya" (Aldanmayın Ahır Zaman Dünyaya) gibi yazdığı birçok manzûmesinde dinî konuları işlemiş ve bu yolla halka İslâm dinini anlatmaya çalışmıştır.

Kâzim Möçü'nün "Tahir bla Zuhura" (Tahir ile Zühre) adlı eserinden de bahsetmek gerekir. Şark dünyasının en meşhur halk hikâyelerinden biri olan "Tahir ile Zühre" hikâyesi bütün Doğu Türklüğünde olduğu gibi Karaçay-Malkar Türklerinde de çok sevilen ve yaygın olan bir hikâyedir. Kâzim Möçü de halkın çok sevdiği bu hikâyeyi Karaçay-Malkar Türkçesiyle manzûm ve mensûr bir şekilde yazılı hale

hale getirmiştir. Kâzım Möchü “Tahir ile Zühre” adlı eserini elbette bu halk hikâyesinden ilham alarak yazmıştır. Ancak şairin bu eseri, Karaçay-Malkar Türkçesiyle yazılmış basit bir kopya değil, şairin birtakım mesajlar verdiği ve bazı milli kültür özelliklerini kattığı yeni bir “Tahir ile Zühre” yorumudur. Kâzım Möchü bu eserini 1891 yılında tamamlamıştır. Eserinde beyit, gâzel ve kaside şekillerini de kullanılmış, böylelikle bu nâzım şekillerini ilk defa Karaçay-Malkar şiirine sokmuştur (*Bittirani, 1989:13; Meçilani, 1989/I:36, 49-50, 151-230, 352, 356*).

Kâzım Möchü'nün ilk yazdığı şiirler arasında; dinî manzûmelerle birlikte, toplum düzenini eleştiren, çeşitli haksızlıkları ve adaletsizlikleri dile getiren sosyal içerikli şiirlerinin sayısı da oldukça fazladır. Kâzım Möchü'nün bu tür şiirleri yazmasında, yukarıda kendisinden genişçe bahsedilen Çöpellev Efendi'nin etkisi büyüktür. Çöpellev Efendi hayatı boyunca fakir ve ezilmiş halk kitlelerinin yanında ve onların haklarını savunan bir kimse olmuştur. Holam ve Bızıngı bölgesinde toprak reformunun yapılmasını, toplumdaki türlü eşitsizliklerin çözümlenmesini istemiş ve bu konularda ateşli bir mücadele vermiştir. Kâzım Möchü, Çöpellev Efendi'nin bu fikirlerinden çok etkilenmiş ve kendisi de bu fikirleri aynen benimsemiştir. Kâzım Möchü, Çöpellev Efendi'nin savunduğu fikirleri daha ilk şiirlerinden itibaren dile getirmeye başlamıştır. Meselâ 1886 yılında yazmış olduğu “Apsatı” ve “Kar Cavadı” (Kar Yağıyor) adlı şiirlerinde toplumdaki eşitsizlikleri dile getirmektedir.

Kâzım Möchü, “Apsatı” adlı şiirini, Karaçay-Malkar Türklerinin halk edebiyatının en eski ürünlerinden biri olan “Apsatı” adlı destandan ilhâm alarak yazmıştır. “Apsatı”, Karaçay-Malkar Türklerinin İslâm öncesi eski inançlarına göre geyik ve dağ keçisi cinsinden yabanî hayvanların koruyucusudur. Destanda anlatılanlara göre, Apsatı koruyucusu olduğu hayvanların kendisinden izinsiz avcılar tarafından avlanmasına müsaade etmemektedir. Bunun aksini yapan avcılar, Apsatı tarafından lânetlenmekte ve korkunç felâketlere uğramaktadırlar (*Laypanları-Dudaları, 1940:12, 18-21*). Bu destanın muhtevasında destanın yaratıcısı Apsatı ve hayvanların tarafındadır. Kâzım Möchü'nün yazdığı “Apsatı” adlı şiirde ise durum farklıdır. Şair, destan yaratıcısının aksine, avcılardan yanadır. Çünkü onun şiirinde avcılar halkı, Apsatı ise beyleri temsil etmektedir. Bu yüzden Apsatı'yı eleştirmektedir. Onun şiirinde, hayatı türlü sıkıntılarla geçen fakir avcı, Apsatı'ya karşı sürdürdüğü mücadeleden gâlip çıkmaktadır (*Meçiyev, 1984:19-21*). Şair, “Kar Cavadı” (Kar Yağıyor) adlı şiirinde de yine toplumdaki ekonomik dengesizliği dile getirmekte ve varlıklı kimseleri eleştirmektedir (*Meçiyev, 1984:22-23*).

Kâzım Möçü, toplumdaki sosyal ve ekonomik dengesizliğin sebebini bölgenin idaresini elinde bulunduran beylerde görmektedir. 1888 yılında yazmış olduğu “Sagış” (Düşünce) adlı şiirinde eski erdemli beylere duyduğu özlemini dile getirmektedir (*Kâzım, 1996:173*). Toplumdaki bozulmanın ancak, bölge beylerinin eski beyler gibi halkı ezmeyen, hakkaniyetli ve erdemli kimseler olmalarıyla düzelebileceğini umut etmektedir. Bu umudunu 1905 yılında yazmış olduğu “Allay Biyle Kerekdi Bizge” (Böyle Beyler Gerek Bize) adlı şiirinde ortaya koymaktadır (*Meçilanı, 1989/I:296*).

Kâzım Möçü’nün bu tür sosyal içerikli şiirlerinin içinde en güzel ve en meşhur olanı “Caralı Cugutur” (Yaralı Dağ Keçisi) adlı manzûmesidir. Şairin 1907 yılında yazmış olduğu bu manzûme sekiz bölümden oluşmaktadır. Kâzım Möçü bu eserinde, geçimini avcılıkla sağlamaya çalışan Haşım’in hayat hikâyesiyle; beylerin baskısı altında, fakir, sıkıntılı ve zor şartlarda yaşayan bütün bir halkın durumunu anlatmaya çalışmaktadır. Manzûmede kurt ve Cambolat Bey zulüm ve baskı düzeninin temsilcisi olarak gösterilmekte iken yaralı dağ keçisi ile Haşım ise ezilen bütün bir halkı temsil etmektedir. Şair, manzûmesinin sonunda halkı ile yaralı dağ keçisi arasındaki benzerliğe dikkat çekmektedir (*Kâzım, 1996:367-377*).

Kâzım Möçü toplumdaki bozulmanın insanlardaki dinî inancın kuvvetlenmesiyle düzeltilebileceğine inanmaktadır. Meselâ “Din Karındaşlabız Biz” (Din Kardeşleriyiz Biz) adlı manzûmesinde bu fikrini dile getirmekte; insanlar arasında ayırım yapılmamasını, herkesin açık yüreklilikle birbirini kucaklamasını söylemekte ve din kardeşliğini vurgulamaktadır (*Kâzım, 1996:44*).

20. yüzyılın başlarında Kâzım Möçü’nün fikirlerinin değişmeye başladığı görülmektedir. Şair, dinî ve sosyal içerikli şiirleriyle vermeye çalıştığı mesajların insanlar arasında etkili olmadığını ve toplumdaki bozukluğun bu şekilde düzeltilemeyeceğini, zalimin zulüm etmeye devam edeceğini düşünmektedir. Halkın ve idarecilerin dinî inançlarının kuvvetlendirilmesi yoluyla toplumdaki bozulmanın düzeleceği konusundaki umudu da iyice tükenmiştir. Şair artık karamsar bir ruh hali içerisinde yazmış olduğu “Allah bla Söleşib Turdum” (Allah İle Konuşup Durdum), “Bayga Sen Köb Baylık Berdiñ” (Zengine Sen Zenginliği Çok Verdin) ve “Allah da Zalimle Canlı” (Allah da Zalimlerin Yanında) başlıklı şiirlerinde Allah’a neredeyse isyan etmektedir (*Meçilanı, 1989/I:62; Kâzım, 1996:52, 194*).

1917 Bolşevik ihtilâlinin cereyanı ve Çarlık Rusyası’nın yıkılmasından sonra, 11 Mayıs 1918 yılında Dağıstan’da Temir-Han Şura şehrinde “Kuzey Kafkasya Dağlılar Cumhuriyeti” ilân edilmiş, Karacay-Malkar Türkleri de temsilcilerini göndererek bu cumhuriyete dahil olmuşlardır. Ancak, Rusya ile bütün Orta Asya ve Kafkasya’da

dalga dalga yayılan Bolşevik hareketinin etkileri Karaçay-Malkar Türklerine kadar ulaşmıştır. Sergey Kirov ve Sergo Orconikidze gibi Bolşevik hareketinin önde gelen isimleri ile yerli bolşeviklerin yoğun faaliyetleri neticesinde, Bolşevik hareketi bilhassa fakir halk tabakalarının büyük teveccühünü kazanmış, kısa bir süre içerisinde halkın önemli bir kısmı bu hareketin saflarına katılmıştır.

Kâzım Mõçü de Bolşevik ihtilâline ilgisiz kalmamış, kendisi bu hareketin samimi ve faal bir destekçisi olmuştur. Kâzım Mõçü artık, Çarlık Rusyası'nın Kafkasya'daki idarecileri ile Malkar beylerinin baskısı altında ve zor şartlarda yaşayan fakir halkın çilesinin ancak bu yeni düzenle birlikte sona ereceğini umut etmiştir. Bu yüzden, Kafkasya'daki Bolşevik hareketini desteklemiş ve bütün halkı da bu hareketi desteklemeye çağırmıştır. Hatta, Holam-Bızıngı bölgesinde Kızıl Partizan Komitesi'nin kurulmasında aktif görev almış, Bolşevik saflarında Menşeviklere karşı savaşması için büyük oğlu Muhammet'in Kızıl Partizan Komitesi'nin milis güçlerine katılmasına bizzat önyak olmuştur (*Meçiyev, 1939:7; Sozayev, 1986:22*).

Kâzım Mõçü, 1917 ihtilâliyle birlikte, beyleri ve toplum düzenini sert şekilde eleştiren, Bolşevizmi öven, bütün halkı ihtilâli desteklemeye çağırarak coşkulu şiirler yazmaya başlamıştır (*Sozayev, 1986:22; Akbolatları, 1989:11*). Şiirlerinde, halkın Menşeviklere kanmamasını ve herkesin Lenin'in partisinin çatısı altında toplanmasını söylemektedir (*Sozayev, 1986:23*). Meselâ "Bolşevikni Colu Tüzdü" (Bolşeviğin Yolu Doğrudur) adlı şiirinde Bolşevik hareketinin doğruluğunu ve haklılığını anlatmakta, halkı da bu harekete davet etmektedir (*Meçiları, 1989/II:174*). Şair yine "Savut Alıgız Kolga" (Silah Alın Elinize) adlı şiirinde halkı Bolşeviklerin safında silahlı mücadeleye teşvik etmektedir (*Meçiları, 1989/II:175*). Yine, 1918 yılında Baksan-Kala'da yayımlanan "Nazmu Soltan Hamid Kalabek el-Şegemî" (Çegemli Soltan Hamit Kalabek'in Şiiri) adlı eseri meşhur Malkarlı Bolşevik ihtilâlcisi Soltan-Hamit Kalabek'e ithafen yazılmıştır. Kâzım Mõçü'nün bu eseri daha sonraları halk tarafından çok sevildiği için bir halk şarkısı haline gelmiştir.

1920 yılı sonlarına doğru Sovyet düzeninin oturmasıyla birlikte Kâzım Mõçü de yeni Sovyet hayatını ve kurumlarını öven şiirler yazmaya başlar. Meselâ "Lenin", "Caññı Carık" (Yeni Işık), "Kızıl Asker" (Kızıl Asker) ve "Kolhozga" (Kolhoz İçin) adlı şiirlerinde Sovyet düzenini coşkulu bir şekilde övmektedir. Artık, kendisi de demirci atölyesinde kolhoz için demir döverken, bütün halkı da kolhozlarda çalışmaya teşvik etmektedir (*Hoçuları, 1939:4; Meçiyev, 1984:16; Meçiları, 1989/II:195, 208, 240, 247*). İlk kez 1924 yılında "Karahalk"

gazetesinde yayımlanan “Sabet Bılas” (Sovyet Egemenliği) adlı şiiri bu tür şiirlerinin en meşhurdur (*Kâzim, 1996:313*).

Karaçay-Malkar Türkleri, 1929-30 yıllarında, Sovyetlerin özel mülkiyeti devletleştirme siyasetine karşı silahlı bir mücadeleye girişirler. Sovyet askerî birlikleri ile bir avuç Karaçay-Malkar Türkü arasında cereyan eden bu mücadelenin sonu kanlı bir şekilde sona erer. Sovyet askerleri, başta idareci ve aydınlar olmak üzere, önlerine çıkan bütün Karaçay-Malkarlıları öldürürler. 1937 yılına gelindiğinde, Karaçay-Malkar’da tek bir aydın ve idareci kalmamıştır (*Aslanbek, 1951:18-29; Karça, 1956:37-42*). Bolşevik ihtilâlini gönülden destekleyen, Sovyet düzeninin yerleştirilmesinde büyük rol oynayan Karaçay-Malkarlı komünist idarecilerin ve birçok aydının çeşitli bahanelerle bir bir tutuklanarak öldürülmesi ve bunu müteakip dinî ve millî değerlerin yok edilmesi faaliyetlerinin yoğunlaştırılması üzerine hayal kırıklığına uğrayan Kâzim Möçü’nün Sovyet düzenine olan inancı sarsılmıştır. “Ne Bolur Mıñña Tasha” (Ne Olabilir Bu Muammaya Cevap) ve “Kayrı Ketdi Eneyulu” (Nereye Gitti Eneyoğlu) adlı şiirlerinde Sovyet düzenini sorgulamakta, belki de sıranın kendisine geldiğini söylemektedir (*Kâzim, 1996: 343-345*).

II. Dünya Savaşı sırasında Karaçay-Malkar Türklerinden eli silah tutan bütün erkekler Sovyet ordusuna alınır, Alman ordularına karşı savaşmak üzere cepheye gönderilir. Kâzim Möçü bu dönemde şiirlerinde savaşın acısını ve insanlara getirdiği yıkımı anlatır. Öte yandan Sovyet ülkesine olan bağlılığını ve Kızıl Orduya olan güvenini dile getirmeyi de ihmal etmez. Dönemin havasına uygun olarak kaleme aldığı “Biz Horlarıkız” (Biz Yeneceğiz) adlı şiirinde Hitler’e ve Nazi Almanyası’na lânet okumakta ve savaş er geç Kızıl Ordunun kazancasını söylemektedir (*Meçilanı, 1989/II:262-263*). Kızıl Ordu, Kâzim Möçü’nün güvenini boşa çıkarmamış, Nazi Almanyası ordularına karşı savaş kazanmıştır. Fakat bu sonuç Karaçay-Malkar Türklerinin uğrayacağı büyük bir felâketin başlangıcını oluşturmuştur.

Almanlar II. Dünya Savaşı sırasında Kafkasya’yı işgal ettikleri zaman, 1917 Bolşevik ihtilâlinde itibaren Sovyet rejimine karşı olan ve dağlarda gerilla tarzında mücadele veren Karaçay-Malkar direniş kuvvetlerinden büyük destek görmüşlerdir. Almanlar da bu desteği karşılıksız bırakmamış, Sovyet rejimi aleyhtarı Karaçay-Malkar direniş kuvvetlerine silah ve teçhizat yardımında bulunmuşlardır. Bunlar, ülkede kolluk görevini yapan Sovyet birliklerini kısa zamanda temizlemiş, Rus ve yerli komünist idarecileri tasfiye ederek yönetimi ele geçirmişlerdir (*Karça, 1956:44-45; Mühlen, 1984:191-198*). Karaçay ve Malkar’da zafer ve hürriyet havası yaşanırken, Almanlar 1942 yılının sonlarına doğru Sovyetler Birliğine yenilince Kafkasya’dan çekilmek zorunda kalırlar. Almanlarla işbirliği yapan Sovyet rejimi

rejimi aleyhtarı Karaçay-Malkar direnişçilerinin büyük bir kısmı başta Almanya olmak üzere değişik Avrupa ülkelerine iltica ederler. Bunu müteakip bizzat Stalin'in emriyle ağır silahlarla donanmış büyük bir Sovyet ordusu Kafkasya'ya gönderilir. Bu arada Karaçay-Malkar Komünist Partisinden bir heyet durumu anlatmak üzere Stalin'le görüşmek istedi ise de Stalin öfkeli bir şekilde: "Devrim aleyhtarı, güvenilmez ve asi Karaçaylılar hiçbir zaman benden yardım göremez" diyerek gelen heyetle görüşmeyi reddeder (*Aslanbek, 1952:17*).

Felâket öncesi vaziyetin tasviri şöyledir; halk büyük bir endişe ve korku içerisindeydi. Eli silah tutan bütün yetişkin erkek nüfus Sovyet ordusunda görev yapmakta ve henüz cepheden dönmemiştir. Sovyet aleyhtarı milis kuvvetlerinin büyük bir kısmı ülkeyi terk etmiştir. Yani ülkede sadece yaşlı erkek ve kadın nüfus ile çocuklar bulunmaktadır. İşte bu çaresiz yaşlı ve çocuklardan oluşan halk Sovyet ordusunun kıyımına uğrar. Ağır silahlı Sovyet birlikleri süratle Karaçay ve Malkar ülkesini yerle bir eder. Felâket bununla bitmez. Öfkesi dinmeyen Stalin "güvenilmez ve asi unsur" olarak gördüğü Karaçay-Malkar Türklerini toptan imha etmek için onları yurtlarından sürgün etmeye karar verir ve bu kararını derhâl icra eder. Sovyet meclisi ve yüksek mahkemenin çıkardığı kanunlarla Karaçay-Malkar Türkleri "Almanlarla işbirliği yapmak suretiyle vatana ihanet etmek" suçundan Orta Asya'nın muhtelif yerlerine sürgün edilme cezasına çarptırılırlar. 2 Kasım 1943 tarihinde Karaçaylılar, 8 Mart 1944 tarihinde de Malkarlılar topyekûn şekilde başta Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan olmak üzere Orta Asya'nın muhtelif yerlerine sürgün edilirler (*Sabançılı, 1994:11-24; Laypanlı, 1998:2*).

Malkar Türklerinin 8 Mart 1944 tarihinde toplu bir şekilde Orta Asya'ya sürgün edilmesi sırasında Kâzım Mõçü de, 85 yaşında iken, Kazakistan'a sürgün gitmiştir. Bir süre ailesiyle birlikte Taldı-Kurgan vilayetinin Kirov ilçesinde yaşamış, 1945 yılı başlarında Telman adlı kolhozun yakınındaki Kök-Suv köyüne yerleştirilmiştir. Kâzım Mõçü sürgünde iken yazmış olduğu "Carlı Halkım" (Zavallı Halkım), "Kıyın Kün Aytama Sizge" (Zor Günde Söylüyorum Size), "Tavkel Eteyik Biz Bugün" (Metin Olalım Biz Bugün), "İrazılık" (Razılık), ve "Osıyat" (Vasiyet) adlı şiirlerinde halkına moral vermeye çalışmakta, kendilerine yapılan bu haksızlığın mutlaka düzeltileceğini söylemekte ve sabırlı olmayı nasihat etmektedir (*Kâzım, 1996: 358-359, 360, 361-362, 363, 364*).

Kâzım Mõçü 1945 yılının sonlarına doğru hayatını kaybetmiştir. Kendi vasiyeti üzerine Telman kolhozunda çalışan yakın dostu Nogay Küçmen'in mezarının yanına gömülmüştür. Daha sonra mezarı 1999 yılında, yani Kâzım Mõçü'nün ölümünden 54 yıl sonra, Kabardey-

Balkar Cumhuriyetinin başşehri Nalçik'te adına ithaf edilen parktaki anıt mezarına nakledilmiştir (*Başıylanı, 1989:2; Begiylanı-Etezlanı, 1989/I:8; Begiylanı-Etezlanı, 1989/II:9*).

Kâzim Möçü'nün Şiirlerinden Örnekler

(Karaçay-Malkar Türkçesiyle)

Duniya Degen

Duniya degen alay kıyın tik coldu
Ol colda kim azablık sınınamadı
Duniya degen alay açi teññizdi
Anda kimni kemeleri batmadı

Açı duniya teññizinde barabız
Kembiz kaçan batarın bilmeyin
Atdan ketgende da alay ketebiz
Bileklikleni biz koldan iymeyin

Duniya, sen ne açi teññiz eseñ da
Ata üyübüz bolgansa sen barıbizga
Tolkunlarıñ avdursa da çıgabız
Sende bargan kıyın collarıbizga.

1910 (Kâzim 1996:200)

Tüzlük

Oyulmaz kala duniyada
Tüzlükdü, küçlü çok andan

Tüzlük acaşmaz tubanda
Ol ölmez, ketib kayadan

Mahtanmagız bay da, biy da
Bizniça insansız siz da
Kalmabız biz biribiz da
Nedi baylık, mülk da, üy da

Tüzlük a ölmez, çirimez
Anı bir kılıç da kesmez
Zalim atı maltab ketmez
Cüreginden kama ötmez

Ol köb zalim boynun burgand
Ol patçahladan kutulgand
Zindanladan uçub çıkgand
Temir bugov coyalmagand

Munu aythan aksak Kâzim
Kelginçiñne mañña ölüm
Kısılginçi eki közüm
Tüzlükge kuld meni sözüm.

1912 (Kâzim 1996:224)

Men Bir İnsan

Men bir insan, caşadım, candı otum
Temir tüydüm, kitabla da okudum

Tamadaga sak boldum, örge kobdum
Bir Allahdan, artıklıktan korkdum

Kalırla körügüm, tösüm, çögüçüm
Caşadım, kulluk da etdim el için
Bir adam ketmez körürün körgünçü
Caşavun etib, beririn berginçi

Men ölürme canazıma kelirle
Cannet tileb, ırazılık berirle
Sözümü, aksak butumu esgerirle
Carlı Kâzim cılay cılay ketdi derle

Asıl kartla, kelib duva tutarla
Egeçlerim ak çaçların cırtarla
Kart pariyim da törge çıgıb ulur
Camavat arbazımda üç kün turur

Kabır suvukluğu kısar etimi
Münker, Nekir bilirle niyetimi
Tileğim carıtır anda betimi
Ökülünley kalırma ümmetimi

Tiyre kartla gürbecimi katında
Ekindide “İa ilaha ...” ayıtrla
Uyatırla köb şoşlugun esimi
İnşa-Allah el unutmaz kesimi.

1943 (*Kâzim 1996:357*)

(Türkiye Türkçesiyle)

Dünya Denilen

Dünya denilen öylesine zor, dik yoldur
Bu yolda kim azab çekmedi
Dünya denilen öylesine acı denizdir
Orada kimin gemileri batmadı

Acı dünya denizinde gidiyoruz
Gemimizin ne zaman batacağını bilmeden
Attan düştüğümüzde de öyle düşüyoruz
Yuları biz elimizden bırakmadan

Dünya sen ne acı deniz isen de
Baba evimiz oldun sen hepimize
Dalgaların devirse de çıkıyoruz
Sende giden zor yollarımıza.

Doğruluk

Yıkılmaz kale dünyada
Doğruluktur, güçlü yok ondan
Doğruluk kaybolmaz dumanda
O ölmez, düşüp kayadan

Övünmeyin zenginler, beyler
Bizim gibi insansınız siz de
Kalmayız biz, hiç birimiz de

Nedir zenginlik, servet, ev de

Doğruluk ise ölmez, çürümez
Onu bir kılıç bile kesmez
Zalimin atı çiğneyip gitmez
Yüreğinden kama geçmez

O çok zalimin boynunu bükmüş
O hükümdarlardan kurtulmuş
Zindanlardan uçup çıkmış
Demir bukağı yok edememiş

Bunu söyleyen aksak Kâzim
Gelinceye kadar bana ölüm
Kapanıncaya kadar iki gözüm
Doğruluğa kuldur benim sözüm.

Ben Bir İnsan

Ben bir insan, yaşadım, yandı ocağım
Demir dövdüm, kitaplar okudum
Büyüğe hürmet ettim, ayağa kalktım
Bir Allah'tan, kötülükten korktum

Kalırlar körüğüm, örsüm, çekicim
Yaşadım, çalıştım halk için
Bir insan ölmez, göreceğini görmeden
Hayatını yaşayıp, vereceğini vermeden

Ben ölürüm, cenazeme gelirler

Cennet dileyip, razılık verirler
Şiirlerimi, aksak bacağımı hatırlarlar
Zavallı Kâzim ağlaya ağlaya gitti derler

Soylu ihtiyarlar, gelip dua okurlar
Kız kardeşlerim ak saçlarını yolarlar
Yaşlı köpeğim de tepeye çıkıp ulur
Cemaat avlumda üç gün kalır

Kabir soğukluğu sıkıştırır bedenimi
Münker, Nekir bilirler niyetimi
Dileğim aydınlatır orada yüzümü
Vekili olarak kalırım ümmetimin

Mahallenin ihtiyarları atölyemin yanında
İkindide “la ilahe ...” derler
Uyandırırılar hafızamın sessizliğini
İnşallah halk unutmaz beni.

KAYNAKÇA

- Akbolatları, Aznor., "Kaythan Kıyın Boladı", Kâzim [Kommünizmge Col Gazetni Kâzim Tuvğanlı 130 Cıl Tolğanına Atalğan Ençi Çıgıvu], No: 1, Nalçık, 20-çi Oktyabr-Bayrım Kün 1989.
- Aslanbek, Mahmut., "Şimalî Kafkasya'da Karaçaylıların İmhası", Kafkasya Dergisi, No: 4-5, München, 1951.
- Aslanbek, Mahmut, Karaçay ve Malkar Türklerinin Faciası, Ankara, 1952.
- Banarlı, Nihad Sâmî., Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I. Cilt, İstanbul, 1987.
- Başıyları, Sveta., "Kâzimni Haciligi", Kâzim [Kommünizmge Col Gazetni Kâzim Tuvğanlı 130 Cıl Tolğanına Atalğan Ençi Çıgıvu], No: 1, Nalçık, 20-çi Oktyabr-Bayrım Kün 1989.
- Begiyarı, Abdullah-Etezlani, Bahautdin. [I], "Taş Okuna Et Tuvğan Cerine Kaytar", Kâzim [Kommünizmge Col Gazetni Kâzim Tuvğanlı 130 Cıl Tolğanına Atalğan Ençi Çıgıvu], No: 1, Nalçık, 20-çi Oktyabr-Bayrım Kün 1989.
- Begiyarı, Abdullah-Etezlani, Bahautdin. [II], "Topuragiña Baş Urabız", Kâzim [Kommünizmge Col Gazetni Kâzim Tuvğanlı 130 Cıl Tolğanına Atalğan Ençi Çıgıvu], No: 1, Nalçık, 20-çi Oktyabr-Bayrım Kün 1989.
- Bittirları, Tamara., "Tahir bla Zuhra", Kâzim [Kommünizmge Col Gazetni Kâzim Tuvğanlı 130 Cıl Tolğanına Atalğan Ençi Çıgıvu], No: 1, Nalçık, 20-çi Oktyabr-Bayrım Kün 1989.
- Hoçuları, Salih, "Söznü Kıymatı", Sotsialist Kabartı-Malkar Gazet, Nalçık, 9-çu Dekabr 1939.
- Karça, Ramazan., "Şimalî Kafkasya'da Tehcir ve Katliâm", Dergi, No: 5, München, 1956.
- Kâzim., Nazmula-Zikirle-Poemala, Hazırlagan: Begiyarı Abdullah, Nalçık, 1996.
- Kâzim., Din Kitabı, Hazırlagan: Begiyarı Abdullah, Nalçık, 2002.
- Kâzim-Haci., Din Kitabı, Nalçık, 1992.
- Laypanları, Hamit - Dudaları, Mahmut., Eski Karaçay Cırla, Mikoyan-Şahar, 1940.

-
- Laypanlanı, Kazi., "Halkga Etilgen Zorluk", Karaçay Gazet, No: 49, Çerkessk, 1998.
- Lokman Asanî el Balkarî, Mürşidü'n-Nisâ, Temirhan-Şura, 1909.
- Meçilanı, Kâzim., Çıgarmalarını Eki Tomlugu, Birinçi Tomu [I. Cilt], Hazırlagan: A.M. Teppeyev, Nalçık, 1989.
- Meçilanı, Kâzim., Çıgarmalarını Eki Tomlugu, Ekinçi Tomu [II. Cilt], Hazırlagan: A.M. Teppeyev, Nalçık, 1989.
- Meçiyev, Kâzim., Meni Sözüm, Hazırlaganla: Canakayıt Zalihanov, Salih Hoçuyev, Al Söznü Cazgan: Kerim Otarov, Nalçık, 1939.
- Meçiyev, Kâzim., Nazmula Kitabı, Hazırlagan: Töppelanı Alim, Al Sö-zün Cazgan: Kuliylanı Kaysın, Nalçık, 1984.
- Mühlen, Patrik von zur., Gamalıhaç ile Kızıyıldız Arasında, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, Ankara, 1984.
- Sabañılanı, Hacı-Murat., "Malkar Halkga Etilgen Zorluk", Miñni Tav Jurnal, No: 3, Nalçık, 1994.
- Sarı, Mehmet-BALKAN, Vedat., "Kâzim Meçi'nin Karaçayca Ak Koçhar [İsmail Kıssası]", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 9, Ankara, 2000.
- Sozayev, B.T., Malkar Literatura, Nalçık, 1986.
- Töppelanı, Alim., "XX. Ömür Malkarnı Zakiy Adamları-Bözulanı Çöpellev Efendi", Zaman Gazet, Nalçık, 25-çi İyun 1992.